

لیکدانه وهیه کی بهراورد کارانهی فهخری (شانازی) زاتی له شعیری نالی و موته نه بی دا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۹/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۵

عهبدوللا ره سوول نژاد^۱

ماموستای بهشی زمان و نهده بی عهره بی و توئزهری نیوه کات له توئزینگه ی کوردستان ناسی، زانستگای کوردستان

هادی رزوان

ماموستای بهشی زمان و نهده بی عهره بی و توئزهری نیوه کات له توئزینگه ی کوردستان ناسی، زانستگای کوردستان

پیشه وای ئیبراهیمی

دهرچووی زمان و نهده بی عهره بی، زانستگای کوردستان

کورته

نهده بی بهراورد لقیکی نوییه له توئزینه وه نهده بیه کاندای که هاوشیوه بیه کان و ناهاوشیوه بیه کانی هزری کهسانی خاوهن بۆچوون و قهله م به دهستانی ولاته جور به جور کان تیدا دهخرینه بهر ره خنه کاری و لیکدانه وه. فهخر یا شانازی به خو که له دهروونی ههسته هاوبه شه کانی مرؤفه کانه وه ههله ده قولی، یه کیکه له و بابه تانه ی له نهده بی بهراورد دا جتی لیکولینه وه یه و له وئزهی کورد و عهره بدا، به هۆی په یوه ندی هاوبه شی میژووی و کولتوریان، جینگه به کی تایه تی هه یه. له وئرا که خوتنده وه ی بهراورد بیانه ی نهده ب وه ک تیروانیکی نهده بی و ره خنه کارانه، سنوره کانی زمان و کولتوری تیه پاندووه و بووه ته هۆی لیکدانه وه ی په یوه ندی و کاریگه ری زمان و وئزهی گهلانی دونیا له سه ر یه کتری، ئەم وتاره هه ول ده دا هه لسه نگاندیکی بهراورد بیانه به تیروانیکی ئەمریکی له نیوان دوو هه لبه ستوانی گه وره ی کورد و عهره ب، نالی و موته نه بیی ئە نجام بدات و له جوره کانی فهخری زاتی ئەم دوو شاعیره بکۆلته وه. هه م نالی و هه م موته نه بیی له بواری فهخر دا کۆمه لیک هۆنراوه ی باشیان هه یه. فهخر یه کیکه له بهرچاوترین نمونه شعیره کان له دیوانی موته نه بیی دا، ههروه ها نالی جوانترین شعیره کانی فهخری له نهده بی کوردی دا تۆمار کردووه. موته نه بیی و نالی به شیوازیکی هونه رمه ندانه له شعیره کانیاندا فهخریان به کار هیناوه. له م وتاره دا به ئامانجی پیشاندانی هیماکانی فهخری زاتی له هۆنراوه کانی موته نه بیی و نالی دا، هه ول ده ده ین به میتۆدی وه سفی - شیکارانه شعیره کانیا ن لیک بده یه وه.

وشه گه لی سه ره کی: نهده بی بهراورد، فهخری زاتی، موته نه بیی، نالی

۱- پيشه‌كي

هه‌روه‌ك، و ترا ئه‌ده‌بي به‌راورد و خويندنه‌وه‌ي به‌راورد يانه‌ي ئه‌ده‌ب هه‌موو سنوره شوينكاتيه كاني ئه‌ده‌ب و كولتور، تينده‌په‌ريني و ده‌بيته هؤي ليك حالي بوون و ليك تيگه‌يشتنى هؤز و ره‌گه‌زه جؤراوجوره‌كان، كه خوداش هه‌ر بؤ ئه‌و مه‌به‌سته، جياوازي دروست كر دوون «ياايهاالناس اناخلقناكم من ركروائيني وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا..» (الحجرات/۱۳)

تاها نه‌دا «طه‌ندا»، كه يه كيكه له دامه‌زرينه‌راني ئه‌ده‌بي به‌راورد له رۆژه‌ه‌لاتا، ده‌لي: «له بواري نه‌ته‌وه‌يدا، ئاشنا بوون له گه‌ل ئه‌ده‌بي گه‌لاني ترا، له لايه‌كه‌وه ده‌بيته هؤي كه‌م كردنه‌وه‌ي ده‌مارگرزي بي جي سه‌باره‌ت به ئه‌ده‌بي نه‌ته‌وه‌يي و خؤمالي، له لايه‌كي تره‌وه، هه‌ل و ده‌رفه‌ت ده‌ره‌خسييني بؤ ده‌وله‌مه‌ندتر كردني، تويژه‌ره‌ به‌م لقه ئه‌ده‌بيه تازه ده‌تواني لايه‌نه‌ خؤمالي و ده‌ره‌كيه كاني هزر و بيري گه‌له‌كه‌ي باشتر بناسييت.» (ندا، ۱۳۸۳: ۳۳-۳۲) هه‌روه‌ها به برواي زرين كوب، ليكؤلينه‌وه به‌راورديه‌كان، ده‌بنه هؤي ناسيني باشتري هؤكاره سه‌ره‌كيه كاني ئال و گؤر و گؤرانكاريه ئه‌ده‌بيه‌كان. (زرين، ۱۳۸۲: ۳۲)

له‌م وتاره‌دا، ده‌مانه‌هوي ليكؤلينه‌وه‌يه‌كي به‌راورد يانه‌مان هه‌بيت له نيوان دوو هؤنه‌ري به‌رزى كورد و عه‌ره‌ب، تا بيته هؤي ليك حالي بووني زياتري ئه‌و دوو زمانه. هه‌لبه‌ت به‌راورده‌كه ته‌نيا له بواري فه‌خري زاتيدا كه لايه‌نيكي به‌رچاوي شيعري ئه‌و دوو شاعره‌يه به‌ريوه ده‌چيت.

فه‌خريه كيكه له‌و باب‌ه‌ته شيعريانه‌ي كه له به‌ره‌مه‌ي زؤريك له شاعيران و نووسه‌راني جيهاندا به‌ زمانى جياواز خؤ ده‌نوئيني و ده‌كرى بليين له هه‌موو سه‌رده‌ميكد، په‌نگيكي تايه‌ته‌ي هه‌يه و ينگومان له ژير كاريگه‌ري كات و شويندايه. زؤربه‌ي هه‌لبه‌ستوانان له‌م جؤره ئه‌ده‌بيه‌دا ئه‌زمونيان پيشكه‌ش كر دووه و كؤمه‌لييك هه‌لبه‌ستيان بؤ ستايشكردي تواناييه كاني خؤيان و ديارده كاني په‌يوه‌ست به خؤيان نووسيوه. ئه‌م جؤره ئه‌ده‌بيه بووه‌ته هانده‌ري گه‌لييك تويژينه‌وه له ئه‌ده‌بي زؤربه‌ي گه‌لاني دونيادا. هه‌ر بؤيه ليكدانه‌وه‌ي به‌راورد يانه‌ي دوو شاعيري تا راده‌يه‌ك جياواز، له دوو گه‌لي دراوسى له‌وانه‌يه تويژينه‌وه‌يه‌كي نوي بي بؤ داوه‌ري كردن. زؤربه‌ي ئه‌ديبان، موته‌نه‌ببي وه‌ك گه‌وره‌ترين هه‌لبه‌ستواني عه‌ره‌ب ده‌زانن. موته‌نه‌ببي يه كيكه له شاعيره‌ گه‌وره و به‌ناوبانگه كاني سه‌رده‌مي عه‌باسي كه ئه‌و شان و شكؤيه‌ي له ريگاي هؤنراوه كانيه‌وه به‌ده‌ست هيناهه. هه‌روه‌ها نالي له نيو شاعيران

و نووسەرانی کورد دا، خاوەنی بەرزترین ئاستی زانستی و وێژەیی و کۆلتوووریە و بە سەردەفتەری شاعیرانی کورد بەناوبانگە، جا بە هۆی جیاوازیی بەرفراوانی ئەم دوانە لە پوانگەیی فەزای شیعرییەوه، تەنها بەراوردی ناوەرۆکی هەندیک لە شیعەرەکانیان کافیه، کە بنەرەتی فەخری زاتی له شیعری ئەم دوو شاعیرە گەرەیه‌دا نمۆنەیه‌کە.

«شانازی له شیعری مۆتەنبەیی دا گەلیک بەرچاوه و هەرچەند ناکرێ قەسیدەیه‌کی سەر بەخۆ و تاییەت به‌و بدۆزینەوه، بەلام له گشت شیعەرەکانی دا پیشان دراوه. ئە گەر هۆنەر مەدح بیژێ یان هیجا؛ ئە گەر مەرسیه بهۆنیتتەوه یان غەزەل، به‌هەر جۆریک بی فەخر دەفرۆشێ، چونکە هاوتا و هاوشیۆه‌یه‌ک بۆ خۆی شک نابا و ئاگاداری مەزناهی خۆیه‌تی.» (اسوار، ۱۳۸۴: ۱۶، ۱۵)

«شانازی کردن به‌خۆ و خەلکی دیکە هونەرێکە له‌مەبەستە گرنگەکانی ئەدەبی کلاسیکی کوردی، شانازیکردن لای شاعیران له‌خۆیانەوه دەس پێ دەکا تا دەگاتە باب و باپیر و هۆز و عەشرەت و میلەت و نەتەوه‌یان. ناوەرۆکی ناز و نیاز و شانازی خۆهەلکیشانی تێدا، بەلام نالی لەم مەبەسەدا له‌ریچکەیی شاعیرانی تر چۆتە دەرەوه، له‌خۆشیدا شانازی به‌وه کردووه شاعیرێکی چاک و مەزنه. ئەم مەبەسە وه‌ک شیوازیکی کۆن له‌ئەدەبی کوردی نویدا له‌ناو چوووه و باوی نەماوه، چونکە شتیکی کەسایەتییه و پێویستییه‌کانی کۆمەڵی تازه‌پەسەندی ناکا. جا ئە گەر بیته‌ و ئەمڕۆ تەماشای ئەو داھێنانە بکری که له‌شانازی شیعری کلاسیکی ئەدەبی کوردیدا بووه، له‌وانەیه‌ئەو شیعرا نەبخەینه‌ریزی ئەو شیعرا نەدەرەیان به‌سەر چوووه و کۆن بوون به‌وه‌ی نرخی هونەرییان ون کردووه، بەلام شانازی نالی چەشنه‌ تام و بۆییکی تاییه‌تی هەیه.» (خە زنه‌ دار ۲۰۰۴: ۷۷، ۷۶)

سەبارەت به‌پیشینه‌ی ئەم بابەته‌، دەبێ بلیین که له‌بارەیی مۆتەنبەیی و شیعری له‌زۆر لایەنەوه‌ زور وتار و کتیب و بابەت نوسراوه. بۆ وێنه‌ به‌چەند نمۆنەیه‌کی به‌راوردیانە ئاماژە ده‌کەین: وتاری احمدشعبانی، مجله‌ ادبیات تطبیقی سالی ۱۳۸۹، شماره ۱۶ به‌نیوی «تاییرمقموونی حافظ ازمتنبی» یا وتاری ریاحی و هاوکارانی له‌ ژیر نیوی «مقایسه‌ی تطبیقی مقدمات قلاید خاقانی و متنبی» له‌مجله‌ی شعرپژوهی زانکۆی شیراز، به‌هاری ۱۳۹۲ چاپ کراوه. له‌بارەیی نالی بیری کار کراوه، بۆ وێنه‌ چەند وتار له‌کتیبی «کۆمەڵه‌ وتاری یه‌کەمین کۆری نیو نەتەوه‌یی ئەدەبی کوردی» زانکۆی کوردستان سالی ۱۳۸۹. هەر وه‌ها چەند وتار له‌ ژماره‌ی تاییه‌ت به‌ نالی گۆواری «فلل نامه‌ زیریار» سالی ۱۳۹۱، که‌هیچیان له‌بارەیی شیعری شانازی یان

بهراوردی شیعری نالی نین. هه روهها ماموستا مهسعوود محمه، دوو کتیبی به نرخى له سهر نالی و شیره کانی نووسیوه، به نیوه کانی «چه پکیک له گولزاری نالی» سالی ۲۰۱۰، وه «دهسته و دامانی نالی» سالی ۱۹۹۷. نه ماما تا ئه و جییه که ئیمه بزانیین، تا ئیستا شتیک سه باره ت به شیعری شانازی له دیوانی نالی دا نه نوو سراوه؛ هه ر بۆیه ئهم وتاره دهیه وئ به لیکدانه وهیه کی بهراوردیانه، شیعری خو هه لکیشانی نالی و موته نه بی بی یکه وه هه لسه نگینی و به م پرسیاره که: جیاوازی و ویکچوونه کانی فه خر به تاییه تمه ندیه زاتییه کان له نیوان موته نه بی بی و نالی داچییه؟ ولامیکی شیوا، بداته وه. له م وتاره دا دواى باسیکی کورت له سهر وشه ی «فخر» و «شانازی» و هۆکاره کانی هۆنینه وه ی ئه و جوړه هۆنراوانه و ناساندنی که سایه تی ئه ده بی هه ر دوو هۆنره که، بابه ته سه ره کیه که له چهند جه مسهر یکدا، له شیعری هه ردوو کیاندا ده خینه به ر لیکولینه وه، له دوايشدا کۆی ویکچوون و جیاوازیه کان و ئه نجامه کانی باسه که ده هئین.

۲- فه خر

وشه ی فه خر له بواری ئه ده بیاتدا، وه کوو یه کیک له ناوه رۆکه شیعریه کان یا کۆمه لیک هماسه یا مه دح و ستایش باسی لئ کراوه. له وانه یه باشتین هاوتای ئهم وشه یه له زمانی کوردیدا شانازی بی. «فه خر واتا: به خو نازین، خو ستایی و پیشاندانی فه خر و شانازی کردن به تیره و ره چه له ک و له زاراوه ی ئه ده بی دا به و شیعران ده گوتری که شاعیر تیناندا کاره کانی خیل و تایفه ی خو ی پیشان ده دا و شانازیان پیوه ده کا.» (رزمجو، ۱۳۷۲: ۱۴۹)

فه خر یه کیک له بنه ره ته کانی ناوه رۆکی ئه ده بیاتی جیهانه، به لام له هۆنراوه عه ره بیه کاندا جیگه و پیگه یه کی تاییه تی هه یه؛ له بهر ئه و هۆیه که «موفاخه ره به تاییه تی له ئه ده بیاتی عه ره بدا زۆر باو بووه و وا دیاره عه ره به کان به نیسه بت جوړه کانی دیکه زیاتر هۆگری ئهم جوړه ئه ده بیه بوون. جوړی ره چه ز که زۆربه ی عه ره به کان خولیا ی بوون، له راستیدا شانازی و مه فاخیری تاکه که سی یا قه بیله یی بوو.» (شمیسا، ۱۳۸۷: ۲۲۸)

هه ر به و جوړه که ئاماژه ی پی کرا، یه کیک له به ناوبانگترین جوړه کانی ئه ده بی له نیو عه ره به کاندا موفاخه ره و خو ستاییه که له گشت سه رده مه کانی شیعری عه ره بدا خو ی پیشان داوه و بهر چاو بووه. ئهم جوړه ئه ده بیه له نیو شیعر

و په خشانى زۆریک له ههلبهستوانان و نووسه رانی دنیادا بوونی هه بووه و له ههر سهرده میکدا، په نگیکی تاییه تی هه یه و ناکرئ بلین فەخر تاییهت به گه لیک یا ولات یا زمانیکی تاییه ته، به لکوو یه کیکه له توخمه کانی سازندهی شاعر و شاعیری و یژهر له پئی ئەم جۆره ئەده یه وه توانای خۆی پیشان ده دا و به هۆی بری شت، خۆی له خه لک به جودا ده زانی و له وه سفی خۆیدا زیاده پوهی ده کا و ستایشی خۆی ده کا.

که واته له ئەده بیاتی گه لانی تریشدا شیعری فەخر بوونی هه یه و ته نانهت ئەم پۆکه هه ندیک له ده رووناسان بناخه که ی ده گه پیننه وه سه ر گری پ رووحی که به «گری نیرگز» یا هه مان نارسیزم به ناوبانگه. «بناخه ی ئەم باسه ده گه پیتسه وه بۆ چیرۆکی نارسیس که پاش مردنی بوو به گولی نیرگز و ئەم گوله له ئەده بی پوژئاوادا هیمایه که بۆ خۆپه سه ندى، له بهر ئەوه ی خۆپه سه ندى سیفه تی زۆربه ی ئافرینه رانه و هه موو هونه رمه ندیک خولیاى هونه ره که ی خۆیه تی. شیلگه لی ئەلمانی برۆای وایه هه موو هونه رمه ندان نارسیسن.» (زرین کوب، ۱۳۷۱: ۱۵۱) چیرۆکی نارسیزم له راستیدا له ئەفسانه یه کی یۆنانه وه وه ر گیراوه که له باره ی کورپیکى گه نجه وه یه. ئەو کورپه عاشقی ویتیه خۆی له ئاودا بووه و چونکه هه رگیز ده ستی به و ویتیه ی لای وا بووه په ریه کی ناو ئاوه رانه گه یوه، نا په حهت بووه و له کۆتایی دا مردوه. (سارسۆن ۱۳۸۱: ۵۱۸) هه لبهت وشه ی نارسیزم واتیه کی نه ریتى هه یه و به که سیک ده گوترئ که خۆی پئی جوانه و له فارسی دا به واتای خودشیفته (خولیاى خۆ) دئ که جۆریک نه خۆشیی ده روونیه، هه رچه ند هاشم محمه دى له وتاریکدا ده لئ «خۆشیفته یی نیشانه ی خۆمیحوه ری و خۆ به زل زانی نیه، به لکوو ئەو بارودۆخه فکریه یه که تیدا، که سیک خۆی له باتی که سیکى تر ده کاته ئامانجی خۆشه ویستی. زۆربه ی هونه رمه ندان و شاعیران و نووسه ران دیفاعیان له سه ره ریه ی هونه ریه ی خۆیان به سه ر ئەوانی تر دا کردوه.» (محمدی ۱۳۸۹، ۷۸) هه لبهت سیگمۆند فرۆید بهر له و ئەم بۆچوونه ی ئاشکرا کردبوو.

۴- کورته پیناسیکی دوو شاعر

لیره دا به کورتی ئاماژه یه ک به پله و پینگه ی شیعری نالی و موته نه بیی، هه ره هه که سایه تی ئەده بیان ده که یین و له باسی ژیا نیان، خۆده بویرین، چونکه هه ردوو کیان ناسراوو مه شه ووورن.

۳-۱- موته‌نبی

ابوالطیب احمدبن حسین الجعفی (۳۰۳-۳۵۴ه) شاعیری گه‌وره و به‌ناوبانگی عه‌رب، له‌کوفه له‌دایک بووه و به‌دوای زانست و گه‌یشتن به‌ئاواته‌کانی زوریک له‌ولات و دیوه‌خانی شاو‌ئه‌میران گه‌راوه (الفاخوری، ۱۹۸۶: ۷۸۶؛ فروخ، ۱۹۶۸: ۴۵۸). دیوانی موته‌نبی له‌سه‌رده‌می خودی شاعیردا ناوبانگی دهر کردبوو، به‌ولاتدا بلاو بووه‌وه و ئه‌دییان و خاوه‌ن بیران خویندبوویانه‌وه. به‌جوړیک که سه‌باره‌ت به‌ناوبانگی دیوانی موته‌نبی له‌نیو عه‌رب و عه‌جه‌مدا، ره‌شید و ه‌توات ده‌لی: «له‌ئیقتباسی چرکه‌کان و مه‌عریفه و مه‌تانه‌تدا، گشت هه‌لبه‌ستوانه ئیسلامیه‌کان هاوسه‌ری موته‌نبین. دیوانه‌که‌ی موته‌نبی له‌نیو عه‌رب و عه‌جه‌مدا به‌ناوبانگه و خوینده‌واران و گه‌وره‌پیاوان دیوانه‌که‌یان لا مه‌زنه.» (سمرقندی، ۱۳۸۵: ۴۳، ۴۲)

له‌وانه‌یه ئه‌م قسه‌یه ئه‌وه‌نده‌ش بیهووده‌نبی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی مه‌ولانا جه‌لاله‌ددینی رۆمی یه‌کیک له‌گه‌وره‌زانیانی ئیسلام و له‌کاریگه‌رتترین عارفانی ئیسلامی له‌جیهاندا هوگ‌ری دیوانه‌که‌ی بوونه، به‌جوړیک که «ئه‌فلاکی» له «مناقب‌المعارفین» دا ده‌گیریته‌وه: «حه‌زهرتی مه‌ولانا له‌سه‌ره‌تای بینینی مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین، شه‌وه‌های شه‌و دیوانی موته‌نبی ده‌خوینده‌وه؛ مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین فه‌رمووی بایه‌خی نیه؛ چی‌دی مه‌یخوینه‌وه؛ یه‌ک دوو جاریک وه‌های ده‌گوت و ئه‌و درێژه‌ی به‌خوینده‌وه ده‌دا؛ شه‌ویک که به‌جیدی موتالای کرد و خه‌وی لیکه‌وت؛ دیتی له‌مه‌کته‌بدا له‌گه‌ل زانیان و فه‌قییان باسیکی قولیان دامه‌زراندووه؛ هه‌موویان دانی به‌قسه‌ی دا دینن، هه‌ر له‌خه‌وه‌که‌ی‌دا په‌ژیوان ده‌بیته‌وه و حه‌سره‌ت ده‌خوا که بو‌وام کرد، چ پیویست بوو، بریار ده‌دا له‌مه‌کته‌ب برواته‌ده‌ری، له‌پر له‌خه‌و راده‌په‌ری، تماشا ده‌کا ده‌بینی مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین له‌دهر که‌وه دیته‌ژووری و ده‌فه‌رمی که دیت چیت له‌وه‌فه‌قی هه‌ژارانه‌کرد؟ ئه‌وه‌گشتی هی خویندنه‌وه‌ی دیوانی موته‌نبی بوو هه‌روه‌ها شه‌ویک دیسان له‌خه‌ونی‌دا ده‌بینی که مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین ریشی موته‌نبی گرتووه و ده‌یه‌په‌یه‌ته‌لای مه‌ولانا که قسه‌ی ئه‌مه‌ده‌خوینه‌وه. موته‌نبی پیاویکی لاواز و ده‌نگ ناسک بووه؛ ده‌لالیته‌وه که له‌ده‌ست مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین رزگارم بکه و چی‌تر ئه‌و دیوانه‌هه‌لمه‌ده‌وه؛ له‌کوژایی‌دا زانست و مه‌کته‌ب به‌جی دلی، مه‌ندیلیکی چلکن له‌سه‌ر ده‌نی و فه‌ره‌نجیه‌کی کونه‌ده‌کاته‌به‌ر و ده‌چیته‌خه‌لوته و خه‌ریکی ریازه‌ت کیشان ده‌بی.» (افلاکی، ۱۳۶۲: ۶۲۴، ۶۲۳)

سه‌یید قوتب له‌کتیبه‌ی بنه‌ما و جووره‌کانی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی‌دا، به‌پی‌بنه‌ما

و بنچینه و پیناسه گەلێك وا لەو پەرتوو كەدا باسیان لێ كراوه، نووسەرانی دەكاتە چوار بەشەوه و لە لاپەرە ۱۱۰ی ئەو كتیبه دا دەلی: «كەواتە ھەلبەستوانێك كە بمانگە یەنیتە ھەبوی مەزن و لە چنگ كات و شوین پزگارمان بكا، لە ھەمان كاتدا پەرژێتە سەر ڕووداوه بچوو كە كان و چركەساتە كورتخایەنە كان و حالەتە تاییەت و تاقانە كان، شاعیرێكی گەورە و كەم و یتە یە. بەلام شاعیرێك كە لە كاتە جیا جیا كاندا بمانگە یەنیتە ژین و ھەبوون و لەم كاتاندا لە گەل ڕۆژگاری بێ كۆتای تاهە تایی و ژيانی بێ برانەوه، یان تەنھا لە گەل ژيانی مڕۆف و سرووشتی ئینسانە كان پە یوھندی درووست بكا، ئەو ھەلبەستوانێكی تاقانە یە. وە ك چۆن ئیبینی ڕۆمی و مۆتەنەبیبی و ئەبو عەلا بەم جۆرەن.» (سید قطب، ۱۳۹۰: ۱۱۰) سەید قوتب لە پەراویزی ئەم نووسراوە یەدا لە ژێر ناوی شاعیرانی بچوو كتر باس لە شاعیرانی سنووردار و شاعیرانی نزمتر لەم شاعیرانە دەكا و ئەو ھێ ئاشكرا و ڕوونە ئەو یە كە سەید قوتب، مۆتەنەبیبی بە شاعیرێكی بێ ھاوتا و مەزن نازانی، لەبەر ئەو ھێ ھونەرە كە ی بۆ خزمەتی ڕووداوی ڕۆژانە و سرووشتی ئینسانە كان بە كار دیتێ و بێجگە لە چەند نمونە ی بچوو ك ناییتە ھۆی پە یوھندی لە گەل ھەبوون و وە ك فازلێ دەلی: «و ھا كە ساتێك لە بواری فەكر و ھزر و ئەندیشە دا، پێشپەرە و پێشكەوتوو نین و لە خۆیاندا ھەست بە ئەر كێك ناكەن تا بۆ پەرە سەندنێ تێكۆشن. تەنھا فاكەتەرێك كە ئەمانە بە دوای خۆی دا ڕادە كێشێ مونا سە بە كانە، بۆ یە كێش و سەروا لە زە ییناندا درووست دەبێ و ئینجا دە یھیننە سەر زمان. ئەم جۆرە لە شاعیران لە پشت و تە كانی خۆیانە و دە مامكیان بە ستوو و لە باری دەروونی و تێروانین و ئەندیشە وە بێ ناو و نەناسراو دە میننە وە، نە لە گەل خۆیتەری خۆیان پە یوھندی درووست دە كەن، نە شیعەر و ھونەریان كاریگەر یە كی ھەر ماو یا ئەوتۆ ی دەبێ، بگەر ئەوانەش ڕازی ناكەن وا خولیا ی ئە دە بن.» (فاضلی ۱۳۷۵: ۷) بەلام فازلێ بە پێچەوانە ی بۆ چوونە كە ی سەید قوتب، مۆتەنەبیبی ناخاتە ناو ریزی ئەم جۆرە لە ھەلبەستوانان، «لەبەر ئەو ھێ شیعری مۆتەنەبیبی بۆن و بەرامە ی جیھان ڕوانییە كی تاییەت و ڕەسالتە ی فەكری لێ دی بۆ یە لیكدانە وە و لیكۆلینە وە ی شیعەرە كانی جیی سەر نەجە.» (ھەمان سەرچاوە) فازلێ بە لەبەر چاوە گرتنی بارودۆخی كۆمە لایەتی و سیاسی و ھا بۆ چوونێك دە ر دە بپری. بەلام ڕا و بۆ چوونی سەید قوتب ھزرخوازانە ترە و وئ دە چی ڕاستتر بێ، چونكە شاعیر دە بێ لە بارودۆخی كۆمە لایەتی و سیاسی سە ر دە می خۆ ی پتر بپروا، ئە گەر ھەلە بێ یان نا، بەرە و پێش بپروا و لەم بەرە و پێش چوونە دا دە توانی ئامازە بەم

رږوداوانه‌ش بکا و نابیی بچیتته ژیر کاریگه‌ری دۆخی سه‌رده‌م و ئی‌حساسی وی بیته هۆی لایه‌نگریگه‌لینک که ناچنه ناو بازنه‌ی بنه‌مای کاری شاعیره‌وه. له‌بهر ئه‌وه‌ی ئامانجی سه‌ره‌کی له‌شعیردا په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل هه‌بوونه و موته‌نه‌بی ناتوانی بازنه‌ی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل هه‌بوون درووست بکا.

۳-۲- نالی

خدر(خزر) کورپی ئه‌حمه‌دی شاه‌یسی نالی به‌گی میکائیلی، به‌وته‌ی زور سه‌رچاوه له‌ ۱۲۱۵ تا ۱۲۷۳ی کۆچی ژیاوه(روحانی، ۱۳۷۱: ۴۱۳) «به‌چکه کوردیکی شماره‌زووری نه‌داری هه‌ژاری بی‌ناز و نیاز، ئالووده‌ی ئاره‌قه‌و ئه‌رک و زه‌حمه‌تی پر ته‌پوتۆزی (خاک و خول)، گیرووده‌ی چه‌ندین ته‌نگوچه‌له‌مه و چه‌کمه‌ساری حال و باری بی‌شه‌وق و زه‌وق، ده‌سپاچه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ئابووری-پامیاری ژیر قه‌مچی زه‌بروزه‌نگی رژیمی نیوه‌شارستانه، رۆله‌ی میله‌تیکه‌ی هه‌رگیز خۆشی نه‌دیتووی به‌ئبه‌د پزلی نه‌گیرا، سه‌رده‌فته‌ری هه‌لبه‌ستی کوردی له‌هه‌موو سه‌ده‌ی نۆزده‌مدا، نالی شماره‌زووری.» (مه‌سه‌وود محه‌مه‌د، ۲۰۱۰: ۷۸)

که‌ره‌سه‌ی نالی له‌کیشانی تابلۆ هه‌تاهه‌تایی و ره‌نگامه‌کانی‌دا، شه‌پۆلی پر له‌ئاوازی پیت و وشه‌گه‌لینکه که به‌جواترین شیوه‌ده‌یانهاوئیه سه‌ر که‌نارینی هه‌بوون و بۆ چه‌ند ساتیک خوینه‌ر له‌گه‌ل خۆی ده‌باته‌ناو قوولاییه‌وه و دیسانه‌وه ده‌یه‌ئیتیه‌وه سه‌ر که‌نارین. نالی بۆ یه‌که‌م جار له‌شعیری کوردی‌دا بۆ ره‌نگاوپه‌نگتر کردنی تابلۆکانی له‌سه‌مبول، هیما، ئاماژه، ئیقته‌باس و زانسته‌دینه‌کان که‌لک و هه‌رده‌گری و لاپه‌ره‌گه‌لینکی نوێ له‌میترووی ئه‌ده‌بی کوردی بۆ خۆی و گه‌له‌که‌ی خۆی تۆمار ده‌کا.

ده‌سه‌لاتی نالی به‌سه‌ر زاراوه‌کانی زمانی کوردی و هه‌روه‌ها زمانی گه‌لانی دراوسیی کوردستان وه‌ک عه‌ره‌ب و تورک و فارس، بووه‌ته‌هۆی ئه‌وه‌ی هه‌وینی هه‌ویره‌که‌ی له‌ته‌ندووری هه‌ست و عاتیفه‌ی‌دا وه‌ها شیعریک پیتکه‌شی گه‌له‌که‌ی بکا که‌تا ئه‌مپۆک‌شه‌ نه‌ته‌نها به‌یات نه‌بووه به‌لکوو رۆژ له‌گه‌ل رۆژ تازه‌تر ده‌بی و له‌مه‌لا و موفتی و ئه‌دیب و شاعیره‌وه بگه‌ره‌تا خه‌لکی ئاسایی کوردستان چیتۆ لی‌ده‌بینن و شانازیی پیه‌وه‌ده‌که‌ن که‌تابووی دووباره‌نه‌بوونه‌وه‌ی گه‌وره‌پیاوانیک وه‌ک حافز و سه‌عدی و مه‌ولانا و خه‌ییامی شکاند و گه‌له‌که‌ی کرده‌خواه‌نی دیوانیک که‌به‌ئوتۆنۆمی قایل نین به‌لکوو هاواری سه‌ره‌خۆیه‌کی بی‌مه‌رجی

ئه ده دب و کولتووریان له خه لکی جیهان ده کهن، به لام هه زاران حه یف که گهلانی تری دونیا له به ره که تی نان و خوانی شاعیریکی ئاوا مه زن بی به شن.

«ئه گهر حافظ له و یژه ی فارسدا گه وره ترین نوینه ری غه زه له باری پوخته یی و که مال و وشه و مانایه، نالی ئه م ره ساله ته ی له غه زه لی کوردی دا وه ئه ستۆ گرتوو ه و ئه گهر سه عدی له غه زه لی عاشقانه ی فارسی دا له لووتکه دایه، نالیش له غه زه لی عاشقانه ی کوردی دا ده ره وشیتته وه.» (محمدی، ۱۳۹۱: ۱۸۹)

۴- فخری زاتی له شیعی موته نبی و نالی دا

ئه م بابه ته له چهند جه مسهریکدا دابه ش ده که یین، به لام به هۆی جیاوازی زۆری جوړه کانی شانازی ئه م دوو شاعره، جه مسهره کان وه ک یه ک و به قه ده ر یه ک نیین؛ بۆ وینه فخری زاتی موته نبی له دوو جه مسهردا و فخری نالی له سی جه مسهردا ده خه ینه روو.

۴- ۱- فخری زاتی له شیعی موته نبی دا

ئه بو ته ییب هه موو کات شانازی به خۆی ده کا، چ مه رسیه بلن، چ مه دح و سه نا یا هیجا و غه زه لنووسی یا گازند و گله یی؛ روودانی ئه م کاره ش له لایه ن ئه وه وه سه یر نیه؛ له بهر ئه وه ی له م جیهانه دا هاوتایه ک بۆ خۆی شک نابا.

۴- ۱- ۱- فخر به پله و پیگه ی بی وینه له شیعی موته نبی دا

موته نبی هه ر له سه رده می مندالی و نهوجه وانیه وه خوگر بووه و به رده وام خۆی له خه لکانی تر جودا کردوو ته وه:

أى مَحَلٌّ أَرْتَقَى أَى عَظِيمٌ أَتَقَى
وَكُلٌّ مَا قَدْ خَلَقَ اللّهُ وَمَا لَمْ يَخْلُقِ
مُحْتَقِرٌ فِى هِمَّتِى كَشَعْرَةٍ فِى مَفْرِقِى

(متنبی، ۱۹۹۷: ۳۵)

له م به یته ی خواره وه دا تا راده یه ک خۆی به گه وره و مه زن ده زانی که هه موو کاریکى سه یر سه ری له و سوور ده مینی تا ئه و جیهی گشت کاریکى سه یر و سه مه ره خوازباری دبتنی موته نبین:

إِلَى لَعْمَرَى قَصْدُ كُلِّ عَجِيبِهِ كَأَنِّي عَجِيبٌ فِي عُيُونِ الْعَجَائِبِ

(همان، ۱۸۱)

خه یالی خو به زل زانیی موته نه بی لیره دا کوتایی نایه، گشت کاره کانی خوئی به مهجد ده زانی و ههوله کانی بو گه یشتن به مهجد و گه وره یی - چ پینی بگا و چ پینی نه گا- به به خته وهری ده زانی:

أَقْلُ فَالَى بَلَّهَ أَكْثَرُهُ مَجْدُ وَذَا الْجِدُّ فِيهِ نَلْتُ أَمْ لَمْ أَنْلُ جَدُّ

موته نه بی شاعیریکی خوگر و به غرووره، کهس له سه رووی خویه وه ناینی و پینی وایه کهس له وینهی ئه وه خولقاوه، خوئی به کانیکی زیر ده زانی که خراوته ناو ئه م جیهانه:

وَمَا أَنَا مِنْهُمْ بِالْعَيْشِ فِيهِمْ وَلَكِنْ مَعْدِنُ الذَّهَبِ الرَّغَامُ

(همان، ۸۵)

خو به گه وره زانیی موته نه بی ده گاته جیه ک که به سانایی ئیزن به خوئی ده دا هاو نه وعانی به بی هیچ به لگه یه کی مهنتقی به بچووک بزانی:

وَدَهْرٌ نَأَسُهُ نَأَسٌ صِغَارٌ إِنْ كَانَتْ لَهُمْ جُنَّتْ ضِخَامُ

(همان، ۸۴)

موته نه بی هاوتا و هاوشیوه یه کی بو خوئی شک نه ده برد و مروقه کانی تری به بچووک ده زانی و ئه وانی بی نرخ و له خوار خویه وه ده دیت. ته نانهت هه بوونیشی له چاو خوئی به هیچ و کهم بایه خ ده زانی. (رفاعی، ۲۰۰۲: ۵۵) ئه م جو ره بیر کردنه وه تا راده یه ک موته نه بی له چاو خه لک بی باوهر ده کا که له دونیادا هاوړی و هاویرییک بیجگه له خوئی شک نایا و دیسان ناوی خوئی دینتیه گوری:

خَلِيلُكَ أَنْتَ لَا مَنْ قُلْتَ خَلِيَّ وَ إِنْ كَثُرَ التَّجْمُلُ وَ الْكَلَامُ

(متنبی، ۱۹۹۷: ۸۵)

له وانه یه ئه م گشته باوهر به خو بوونه درۆینهی له ویرا هینابی که ههستی کردوه

پاشایه؛ چونکه له جیه ک له دیوانه که ی دا ئیدعا ده کا له جنسی پاشاکانه و هاوئاستی
ئه وانه:

و فَوَادِي مِنَ الْمُلُوكِ وَإِنْ كَانَ لِسَانِي يَرَى مِنَ الشُّعْرَاءِ
(همان، ۳۵۰)

پاشایه که که ئه زمون و توانا کانی هه موو جیهانی گرتووه ته بهر و له راستیدا
سولتانی سه لاتی نه که ته نانه ت ئیراده ی ئه سکه ندهر که به یارمه تی خودای گه وره
به ندیکی پۆلایینی بۆ رزگار کردنی نه سلێک چی کرد، له که رهمی ئه و را بوو:

كَأَنِّي دَحَوْتُ الْأَرْضَ مِنْ خَيْرَتِي بِهَا كَأَنِّي بَنَى الْإِسْكَندَرُ السَّدَّ مِنْ عَزَمِي
(همان، ۶۹)

بیگومان که س له و گه وره تر نیه، که سیش ناتوانی هاوئاستی وی بی. ده کری
بلیین غروور و خو به گه وره زانی دروینی موته نه بی له بهر زمانی شیعیه که ی
نیه؛ له بهر ئه وه ی له و کاته وه ی خو ی ناسیوه و هه ها هه ستیکی تیدا بووه. ئه و مه زناهی
خو ی له ولاتی زبلاندا، وه ک مه زناهی مه سیح له نیو قه ومی یه هوود دا ده زانی:

أَمِطْ عَنْكَ تَشْبِيهِي بِمَا وَكَأَنَّهُ فَمَا أَحَدٌ فَوْقِي وَلَا أَحَدٌ مِثْلِي
(همان، ۱۴)

إِنْ أَكُنْ مُعْجَبًا فَعُجْبٌ عَجِيبٌ لَمْ يَجِدْ فَوْقَ نَفْسِهِ مِنْ مَزِيدٍ
مَا مُقَامِي بِأَرْضِ نَخْلَةٍ إِلَّا كَمُقَامِ الْمَسِيحِ بَيْنَ الْيَهُودِ
(همان، ۲۱، ۲۰)

فازلی له سه ر دوو به یتی ئه م به ی تانه ده نووسی: «موته نه بی شاعیریکی مه غروور
و له خو رازیه، که س له سه رووی خو به وه نایینی و پتی وایه که س وه ک وی
نه خولقاوه و وه کوو پیغه مبه ر له نیو خه لکی کدایه که نه باوه ریان پتی هه یه و نه
ده یناسن.» (فاضلی، ۱۳۷۲: ۴)

له جیه کی تر دا خو ی له و رووه وه که له نیو خه لکی زه مانه دا غه ریب و بی
هاوتایه به سالهی نه بی ده شو به یینی، چونکه ئه ویش له نیو خه لکی دا بیگانه بوو، به
جو ریک که که س له وته کانی تینه ده گه یشت:

أَنَا فِي أُمَّةٍ تَدَارَكَهَا اللَّـهُ غَرِيبٌ كَصَالِحٍ فِي ثَمُودَ
(متنی، ۱۹۹۷: ۲۱)

به کورتی موته‌نبی خۆی له هه‌موو ئافرێراوه‌کان به‌گه‌وره‌تر ده‌زانێ و ئه‌و
که‌سانه‌ی له‌گه‌لی دانیشتوون د‌ل‌ن‌یا ده‌کاته‌وه که ئه‌و باشت‌رین و گه‌وره‌ترین که‌سیکه
که له‌سه‌ر دوو پ‌ی‌ ده‌پ‌وا:

سَيَعْلَمُ الْجَمْعُ مَمَّنْ ضَمَّ مَجْلِسُنَا بَأَنْنَى خَيْرٌ مَنْ تَسَعَى بِهِ قَدَمُ
(همان، ۲۶۲)

موته‌نبی هه‌موو جووره که‌موکوورپ‌یه‌ک له‌مه‌زناهی و شه‌ره‌فی پاکی به‌دوور
ده‌زانێ و خۆی وه‌ک ئه‌ست‌یره‌ی سوپه‌یا که‌به‌رزه و له‌هه‌موو که‌موکوورپ‌یه‌ک به
دووره، پ‌یناسه‌ ده‌کا:

مَا أَبْعَدَ الْعَيْبَ وَ التَّقْلَانَ مِنْ شَرَفِي أَنَا التَّرِيَا وَ ذَانِ الشَّيْبِ وَ الْهَرَمِ
(همان، ۲۶۳)

۴-۱-۲- فه‌خ‌ربه‌ بو‌پ‌ری و‌جوام‌پ‌ری و‌جه‌نگاو‌ه‌ری له‌ش‌یع‌ری موته‌نبی دا

شاع‌یر دوای به‌ج‌ی ه‌یشت‌نی میسر، له‌قه‌س‌یده‌یه‌ک‌دا که‌ئاوا ده‌ست پ‌نده‌کا:

أَلَا كُلُّ مَا شِئِيَةِ الْخَيْرِ لِي فِدَى كُلِّ مَا شِئِيَةِ الْهَيْدَبِيِّ
(همان، ۳۹۵)

وه‌فاداری و‌جوام‌پ‌ری خۆی له‌هه‌م‌به‌ر سه‌یفودده‌وله‌ستایش ده‌کا و سه‌رب‌ل‌دانه
ده‌لی:

لَتَعْلَمَ مِضْرُ وَمَنْ بِالْعِرَاقِ وَمَنْ بِالْعَوَاصِمِ أَنِّي الْفَتَى
وَأَنِّي وَقَفِيْتُ وَأَنِّي أُبَيْتُ وَأَنِّي عَتَوْتُ عَلَى مَنْ عَتَا
(همان، ۳۹۶)

هه‌روه‌ها با بزانه‌ن که‌من له‌په‌یمانی خۆم‌دا له‌گه‌ل سه‌یفودده‌وله‌باوه‌فا بووم و له
به‌رام‌به‌ر هه‌ر که‌سیکه‌دا که‌سه‌رکه‌شی بکا وه‌کوو کافوور، منیش سه‌رکه‌شی ده‌که‌م.

موتنه بیی له هه موو که لاین و که له به ره کانی دیوانه که ی دا دژواری و نه سته می
سه ر پیی به گیان ده کړی و له هه مبر واندا چوک دانادا و زیاتر له جاران به هوی
تامول کردنی نه و ته نگوچه له مانه شانازی به خوی ده کاو ده لی:

چزووی رۆژگار نه وی تاقی کردوو ته وه و په ی به سه بر و تاقه تی موتنه بیی
بردوو و به رده وام له م ریگه سهخت و تاقه تکوژده هاو رپی موتنه بیی بووه:

إِنَّ نِيُوبَ الزَّمَانَ تَعْرِفُنِي أَنَا الَّذِي طَالَ عَجْمُهَا عُودِي
وَفِي مَا قَارَعَ الْخُطُوبَ وَمَا أَنَسَنِي بِالْمَلَأَبِ السُّودِ

(همان، ۲۳۳)

شاعیر له قه سیده به ک له مه دحی عه بدولای کورپی خوراساندا به ده سپیک:

أَطْيِبِيَةَ الْوَحْشِ لَوْلَا طَبِيئَةُ الْأَنْسِ لَمَّا غَدَوْتُ بَجَدِّ فِي الْهَوَى تَعِسِ

(همان، ۲۳)

ئیدعا ده کا که نه گهر کهوانی رۆژگار به تیری رووداوی ناخوش و به ختی رهش
نیشانه ی لی بگری گرینگ نیه. گرینگ نه وه یه نیشانه ی له که سپیک گرتوو که
خوی به نه به ز ده زانی و پینی وایه قهت شکست ناهینی:

إِنْ تَرْمَنِي نَكَبَاتُ الدَّهْرِ عَنْ كَثْبٍ تَرْمِ امْرَأً غَيْرَ رَعْدِيدٍ وَلَا نَكِسٍ

(همان)

موتنه بیی له هه مبر هیرشی دوژمن به توندی ولام ده داته وه و نه گهر که سپیک
بچیته شیوی که سایه تی نه وه وه هینده به توندی به ردی قینی به سه ردا ده بارینی تا
شه کهت ده بی و نه گهریش بخوای که سپیک رینوینی بکا هر نه وه نده به سه تا بیته
قسه، هیند ریکو پیک و به وردی و روون رپی پیشان ده دا چما نه سستیره ی جو زایه
و هاتوو ته قسه:

أَنَا صَخْرَةُ الْوَادِي إِذَا مَا زُوْحَمَتْ وَإِذَا نَطَقْتُ فَإِنَّنِي الْجَوْزَاءُ

(همان، ۱۰۳)

بینگومان موتنه بیی هه ساره ی ری پیشانده ری و رینمای هاورپیان و دوستانه تی
له تاریکی و ته نگانه دا:

وَإِنِّي لَنَجْمٌ تَهْتَدِي صُحْبَتِي بِهِ إِذَا حَالَ مِنْ دُونِ النَّجُومِ سَحَابٌ
(همان، ۳۷۱)

له جیه کی دیکه‌دا، له پایه‌داری و به‌رخ‌داندا خۆی به کیوێکی بلند و سه‌رکه‌ش
و له توورپه‌یی و به‌هیزی‌دا خۆی به زه‌ریایه‌کی پرخ‌روش ده‌شوبه‌ینی و ده‌لی:
وكم من جبالٍ جُبْتُ تَشْهَدُ أَنِّي أَلْـ جِبَالٌ وَبَحْرٍ شَاهِدٌ أَنِّي الْبَحْرُ
(همان، ۱۵۵)

له لایه‌کی تره‌وه له پرووداوه‌کان و جه‌نگه‌کاندا خۆی به قاره‌مانیکی دلیر و
نه‌ترس دینتته‌ئه‌ژمار که پروودا و گرفتته‌کان له هه‌مبه‌ر ئه‌ودا به‌و باوه‌ره‌ده‌گه‌ن که
مه‌رگ مردووه، یا ترس و دله‌راوکی لای شاعیر نه‌ماوه:
تَمَرَسْتُ بِالْأَفَاتِ حَتَّى تَرَكْتُهَا تَقُولُ أَمَاتَ الْمَوْتُ أَمْ دَعَرَ الذُّعْرُ
(همان، ۱۵۴)

به گشتی موته‌نه‌ببی له که‌سیک یا شتیک ناترسی و ته‌نها شتیک که له
ئه‌نجامدانی کاری خراپ دووری ده‌خاته‌وه جوانمیری و دلیری و په‌سه‌ناپه‌تی باشی
ئه‌وه، ئه‌گینا هه‌یج ترسیکی له ده‌ره‌نجامه‌کانی نه‌یه:
وَتَرَى الْمُرُوءَةَ وَالْفُتُوَّةَ وَالْأَبُوَّةَ فِي كُلِّ مَلِيحَةٍ صَرَاتِهَا
هُنَّ الثَّلَاثُ الْمَانِعَاتِي لَذَّتِي فِي خَلْوَتِي لَا الْخَوْفُ مِنْ تَبِعَاتِهَا
(متنبی، ۱۹۹۷: ۱۵۱)

زۆربه‌ی کاته‌کانیش هه‌موو که‌سیک و هه‌موو شتیک لینی ده‌ترسی:
أَعَزَمِي طَالَ هَذَا اللَّيْلُ فَانظُرْ أَمِنْكَ الصَّبْحُ يَفْرَقُ أَنْ يُوَوِّبَا
(همان)

موته‌نه‌ببی هه‌ر کاریکی بیهه‌وی به سانایی ئه‌نجامی ده‌دا و به هۆی ئیراده و
گور و تینی به‌هیزی که هه‌یه‌تی، دژوارترین کاره‌کان بۆ وی سانا و ئاسان ده‌بنه‌وه:
وَإِنِّي إِذَا بَاشَرْتُ أَمْرًا أُرِيدُهُ تَدَانَتْ أَقَاصِيهِ وَهَانَ أَشَدُّهُ
(متنبی، ۱۹۹۷: ۳۵۵)

موتنه بی، بۆ ئیسباتی شانازی کردنی به بویری، شهر کهری، خۆراگری و زانستی، ده لای ته سپ، شه و، بیابان، شمشیر، قه له م و کاغه ز، هه موو بۆی ده سه لمینن:

الخیلُ واللیلُ والبیضاءُ تعرفنی والسیفُ والرمحُ والقرطاسُ والقلمُ

(همان، ۲۶۲)

۴-۲- شانازی زاتی له شیعری نالی دا

نالیش وه ک موتنه بی، شانازی به بواره جوړاو جوړه کانی که سایه تی خۆی کردووه. بیرووبروا، خووخده و هه مووه ستوو که وته کانی ژیان و روژگاری ئەم شاعره له شانازیه کانیان دا رهنگی داوه ته وه، لیره دا فه خری نالی له سی به ش دا ده خه یه پروو:

۴-۲-۱- شانازی به پله و پیگه ی بی وینه له شیعری نالی دا

نالی، نه گهر به رواله ت، بی هیممه تی دهستی میحه ته، هیشتا توانای گرتنی ولاتی هه ر ماوه و وه کوو روسته م خاوه نی تیغ و عه له مه:

نالیا بی هیممه تی تا که ی به ده ست میحه ته وه
فاتیحی یو روسته ماسا، ساحیبی تیغ و عه له مه

(نالی، ۱۳۷۹: ۳۲۰)

نالی، جارنکی تر خۆی ناگری و هاوار نه کا که به لای من گیرۆده و نیچیری داوی جادوت یارم، هه ر نه و ده توانی من راو بکات چونکه من هاوتای پلینگ و شیر و شاهینی شه هه نشاهیم!

گه لی شیرو پوله نگ و بازو شاهینی شه هه نشاهی
وه کوو "نالی" به دل نیچیری راوی چاوی جادوتن.

(پیشوو، ۳۴۰)

نالی، له شیعری کدا خۆی به تاک و یه گانه نه زانی و کهس به هاولفی خۆی حیساب ناکات، جا نه و بی وینه یه ده کاته به لگه که هه موو کاریشی هه ر بی وینه یه و خاریقی عاداتن!

نالی، یه ک وئه و کهس که تهمامی غزه لی بیست
مه علومی بووه زۆرو کهمی خاریقی عادات

(پیشوو، ۱۴۳)

نالی، وه ک ده لئین خۆی به پیاویکی «علامی» ده زانی نه ک «عظامی»! بۆیه
بنه و بنه چه ک له بیر ئه بات و به ردی بناغهی که سایه تی خۆی، له سه ره مه چه کی
هیممه تی، دانه نیت و له م جیهانه پر هه ل دیر و نشیو و بی و ه فایه دا چاوه روانیت نه بی
که زیڕ و پاره بکاته عه یار، ته نها به ردی ئیراده ی به رزی نالیه که زیڕی پاراوی
ئه زموون و کار کوشته یی، ئاوا پیاوانه ده کاته عه یار:

قه لابی جیهان نه قدی عه یاری نییه قوربان!
«نالی» مه چه کی هیممه تی کردوو یه موجه پرهب

(پیشوو، ۱۳۳)

۴-۲-۲- شانازی به ئیخلاص و عه شقی حه قیقی و دژایه تی ریا و درۆ،

له شیعری نالی دا

«نالی، گه شترین و پرشنگدارترین ئه ستیره ی ئه ده بی کوردی، شاعریکی ئه ویندار
و به ههسته که به ده ست و په نجه ی خیاله هونه ره مندانه که ی، تان و پۆی عه شقی
حه قیقی و مه جازی لیکگریداوه و نه خشیکی رازاوه ی پی خولقاندوو و دیوانی
ئه ده بی کوردانی پی ئاوه دان کردۆته وه» (ریزوان، ۱۳۸۹: ۴۱۴). نالیس وه ک
موتنه بی، شانازی به بواره جۆراوجۆره کانی که سایه تی خۆی کردوو. بۆ نمونه
شانازی به جه وه هری پاک و دووری کردنی له درۆ و مه قام خوازی کردوو، له بهر
ئه وه ی وه ک هه موو زه مانه و سه رده میک له ده و ره تی نالیس دا که سانیکه مه قام
خواز هه بوونه که به ناوی ئایین و بۆ بژیوی ژیا نیان هه م خراپه یان کردوو و هه م
له کرده وه ی خراپیان په ژیاوان نه ده بوونه وه و له راستیدا له نیعمه تی ئایین به خراپ
سوودیان وه رگرتوو. نالی ئه مانه ده خاته بهر تانه و ته شه ر و بویرانه هاوار ده کا که
رپه سه نایه تی پشتبه ستوو به ئه ویدی سۆفیه کی کۆنه پۆش رپه سه نایه تی پشتبه ستوو به
زاتی من دانا پۆشی و له شی ناچیزه ی وان ناتوانی به سه ر رپه سه نایه تی زاتی مندا زال
بی، له شیکه رپووت که له ئاست ماک و رواله تدا ماوه ته وه و نه چوو ته ناو هزر
و زاتی شته کانه وه:

خه رقه پۆشی که ی ده پۆشی جه وه هری زاتی نه من
بینه نیو، جیلوه ی، به زوشتی خو ی به عوریانی ده کا

(پیشوو، ۹۸)

نالی، وه کوو هه لۆیه کی وردبین فره چه شنی و جوانکاری و ره نگامه یی جیهانی
ئینسانه کان ده بین ی و دوا به دوای وی زور به وردی له گه ل بارودوخی پر له ره مز ی
مرۆفه کاندای مامه له ده کا و بویرانه له باره ی سنوور به ندیه ئیدو لۆژیکیه کانه وه قسه
ده کا. هیرش ده باته سه ر دونیادۆستانی به خته وه ره که له راستیدا به ده بخت و بی
به ش له قیامه تن و به م جو ره نازیان پی ده فروشی که بر وای وایه گشت مه قام و
گه وره ییان ناگاته په نجه ی ده ستی نه وه هه لۆ وردینه:

ئه م سه رسه ری بازانه که وا هه مسه ری بوومن
موشکیل، بگه نه ساعیدی شاهینکی وه کو من

(هه مان سه رچاوه، ۳۴۱)

نالی، ئه م جاره شانازی به سه ر مالپه رسته ییه وه ده کا که گو یچکه و گه ردنی تزی
جه واهیری گرانبه هایه؛ چونکه کۆشکی فه قری نه ویش تزی گه وه هری نه ندیشه و
مه عریفه یه:

له و گه رده ن و عیقه ده که پره گه رده ن و گوشت
به و پینه که نارم که پره دامه ن و کۆشم

(هه مان سه رچاوه، ۳۴۱)

شاعیری ئیمه له دلدار ی دا فه رهاد ئاسا عاشقی «حه بیبه» و خاوه نی ئه فینیکی
پاک و بی هه وا و هه وه س بووه به رامبه ر به وی و له راستیدا میراتگری ئه فینیکی
مه جازیه. له لایه کی تره وه شیتانه چووه ته کاری ئه فینی حه قیقی و میسالیه وه؛
عه شقیک تا ئاستی شه هیدبوون ئاویتته ی پۆششیک دوور له وه ی زه ین بو ی ده چی.
له هه ر لایه که وه ئه فینی وی نه له جو ری عه شقی که سیکی هه وه سبازی گه دای
له شه. له م رووه وه یه که له گه ل ره خنه گرتن له ره نگ و بو ی عه شقی هه وه سبازانه،
شانازی به بی ره نگی ئه فینی خو ی ده کا:

هم واريسی فەرهادم و هم نائیبی مهجنون
وا تئ مه گه قوربان، که گه دا، بوله وه سپکم
(هه مان سه چاوه، ٣٤١)

نالی خوی له سه رووی فەرهاد و مهجنونه وه ده بینئ، له بهر نه وه ی نه وان هر
شتیکان له عه شق و عاشقی ناماده کړدبئ، نالی کړدوویه تی به هی خوی.
نالی، مرؤفیکي نازاد و نوقمی په پره وی کړدن له ده ستووری خودا ونده، له
پوه وه وه کوو هوما به خته وهرانه و شکومه ندانه ده ژری و خوی گه وره تر له خه لکانی
کونده بوو سیفیه ده زانئ که له جیهانی ما که کاندازینداین و گیروده ی عیلاقتی
دونیا بین. نالی شه هینیکي خوش ناوازه و لیورپژه له سیفاتی به رزی نینسانی، دهنگ
و سیفاتی وی وه بیرهنه ری ناواز و خووخده ی بیلالی حه به شی، سه حابه ی پیغه مبه ری
خودایه (د.خ)، نه ک که سانیکي تازه پیگه یشتووی نالایق که دهنگیان ها وره نگی
دهنگی قه لیکي ناشیرین و ناله باره:

سایه یی پایه وه کوو بالی هوما و بازی سپیم
نه وه کوو بوومی قه ده م شووم و، نه هه مرهنگی قه لم
(هه مان سه چاوه، ٢٩٩)

مه لا خدر، چاکي و ناشیرینی کاره کان به شتیکی ذاتی نازانئ، هر بویه خوی
له مه لا و فه قینی له ش په روه و سوالکه ر که دايمه چاویان له گیرفانی خه لک و
به خششی وانه گه وره تر ده زانئ و به باشی ده زانئ ریگه ی هه ول و رهنج بگریته به
به لام منه تی که س نه کیشئ:

من له وانهم چی که وا نه هلی و هسیله و مه سئه له ن
عامیل و ناچار و مه عزوور ئه ر بلین هه رینه بؤم!
(هه مان سه چاوه، ٣١٣)

خوناسینی نالی بوه ته هوی جیهان ناسی نه و. «نالی له و که سانه بووه که له خوی
تیگه یشتووه، ئیدیلو جیهه ته ی باوه ری پنی بووه خوی به بچووک حسیب کړدووه،
له وان به رامبه ر به (خوشه ویست) و (خودا) و (پیغه مبه ر) خوی به که م زانیوه، نه گینا

دانی به کهسی دیکه نه هیناوه و له ناو کومه لدا نه گهر له شاعیر به گه وره تر ناسرابی.»
و جیهاناسی لهم پروه وه ئه وهی که نالی کردوه ته پاشایه کی بی رکابه ر، پرؤقهی
پوژ و شهوانی خۆیه تی له ریگهی گه یشتن به خۆشه ویسته که ی دا، بگره ئاما نجی
ئه وه له و نیگار کیشییه جوانانهش نزیکبوونه وهیه له مه عشووق و بهس:

بۆ مه شقی عه شقی زولفی نیگار و نیگارشی

”نالی“ له خامه دا بووه ته شاهی تورپرهنوس

(هه مان سه رچاوه، ۲۵۱)

نالی، جاری وایه به پیچه وانهی داب و نه ریتی سالکانی عیشقی ره بیانی که
رازداری و خۆشاردنه وهیه، نه ته نیاخۆی دهرده خات، به لکوو به شانازی وه ساقی
بانگیشتن ده کات که بیته ته وافی که عبهی دلی و ته جه للی کۆلکه زیرینهی (لبغه الله)
ی له ئه دا بینیت:

ساقی! وهره، مه یخانه یی دل کۆنه ره حیقی

گه رمایلی ته وفی حهره م و به یتی عه تیقی

به ک ره نگم ویی ره نگم و ره نگین به هه موو ره نگ

به م ره نگه ده بی ره نگ رژی عیشقی حه قیقی

(هه مان سه رچاوه، ۲۶۱)

نالی رووده کاته ساقی و ده لی: دلی من جیگهی شه رابی ئه زه لی یه زدانی
وقه رارگهی عه رشی ره حمانیه و ده شی ته وافی بکه ی، من به ئیخلاس و یه کتا په رستیم
بوومه ته جلوه گه هی ره نگدانه وهی هه موو ده سته کرده کانی خۆا و ره نگی ره نگرپیژی
عیشقی حه قیقی له مندا ره نگی داوه ته وه.

وه ک ده بینین نالی، لهم دووبه یته دا که له بریزن له جوانکاری و ره وانپیژی، زۆریک
له مانا عیرفانیه کان و وشه قورئانیه کان ده خاته بهر چاوی دلان، به هینانی کۆنه
ره حیقی مه یخانه یی دل، له په نا ته وفی حهره م و به یتی عه تیق دا، هه لویسته عارفانه که ی
پابعه ی عه دوویه مان بیردینیته وه و گو یچکه ی دل به (قلب المؤمن عرش الرحمن) ی
ده زرینگیته وه. مامۆستا مه سه وودمه حه مه د له سه ر به یتی ئاخری تیبینه کی جوانی هه یه
و ده لی من نه م بیستوه له فیعلی «رشتن» و شه ی «رژ» په یدا بووی، مه گهر کور تکراره ی»

رهنگرپژئی «بیت، پهس ده کری (رهنگی رهنی عیشقی حه قیقی) بیت، ده زانین «رهن» سهرچاوهی شهرا به و ته ناسوبی زیاتره. (مه سعوود محمه د، ۲۰۱۰: ۲۱۹)

له چامه یه کی تر دا نالی، ههر به دواي شۆردنه وهی سو فیه ناراسته به روالهت راسته کان! خۆی تاسهر میچی ئاسمان هه لده کیشی و دهم له زانینی زاهیر و باتین، حه قیقهت و مه جازو هه مووسیررو رازی قه لهم ده دات:

زاهیر و باتین، له سهر له وحی حه قیقهت یا مه جاز
 ئاشنای سیرری قه لهم بی، غه یری «نالی» که س نه ما
 (نالی، ۱۳۷۹: ۱۲۸)

۴-۲-۴- پارادۆکسی هونهری له شانازیه کانی نالی دا

گه لیک شتی سه یر و سه مه ره له سه رچاوهی هۆنراوه کانی نالی هه لده قولین، له بالکیشی ئهم شته سه رسوور هینانه ئه وه یه که، جاری وایه خۆستایی نالی له عه ینی وه سفی خۆشه ویسته که ی دا ون ده بی و جاری واشه له ئه ودا دیاری ده دا. ته نه نیا نگار کیشیکی وه ک نالی ده توانی وه ها مامۆستایانه و هۆنهرانه شانازی به پیکه نینی مۆنالیزای تابلۆ که یه وه بکا و هاوکات، هۆکاری ئهم پیکه نینه به فه خره وه به خۆی نیهت بدا. پیکه نینی خۆشه ویسته که ی هینده دلخوازه و تاراده یه ک له سه رووی پیکه نینه کانی تره که بهو هۆیه وه فرمیسکی نالی ده رژینه خواری. به لام مه گهر ده کری غونچه یگولیک به بی بوونی باران پیشکوی؟ که واته پیکه نینی خۆشه ویسته که ی به ره مه می بارانی ئه قینی نالیه و به م جۆره فه خر به خۆی ده کا:

گریانی من و خنده یی تو ئیسته ده شو بهی

به و مهوسیمی بارانه که وا غونچه ده پشکوت

(هه مان سه رچاوه، ۱۵۸)

نالی، له به یتیکدا خۆی به غولامی خۆشه ویستی یار ده زانی و تاراده یه ک خۆبه که م ده زانی که ته نه ها ههر چاوه پروانی مه ده دی زولف و برۆی یاره به لام ههر له هه مان کاتدا پله ی شاهی هه یه، به لئ شاعیر ئه گهر چی قه رزدار ی زولف و برۆیه، به لام مه گهر هوما، له سهر شانی شان به بی له سهر شانی کی دانه نیشی؟!:

نالی که غولامی مهدهدی زولف و برۆته

شاهیکه له بن سایه ی بالی دوو هومادا

(هه مان سه چاوه، ۸۳)

به واتایه ک ئه م به یته ی نالی جوړه پارادۆکسیکی تیندایه، له لایه ک زولف و برۆی یار، پله ی شاهیه نالی به خشیوه و له ولا، هه ر شانی شاهیکی وه کو نالی شایانی نیشته وه ی دوو هومای زولف و برۆن!! یانی هاوکات هه م فه خرئه کات و هه میش ملی خو به که م زانینیش بو یار داده نه ویتئ.

هه ر ئه م چه شنه پارادۆکسه له به یتیکی تری نالی دا بهر چاوه ئه که وئ:

نالی چه ریفی که س نیه، ئیلف و ئه لیفی که س نیه

به یته ی په دیفی که س نیه، هه رزه نویسه، گه پ ده کا !!

(هه مان سه چاوه، ۹۶)

نالی، له پاش ده رپرینی بیزاری له باری ژیان که ئه وی خستوه ته بنه وه و خه لکی سه رخستوه و پایه یه کی کومه لایه تی نرمی به م داوه و خه لکی کردوه به خاوه ن پئ و شوین، هه لویتستیکی که مته ر خه مانه له ژیان و هه ر ئه گری و ئه لئ: چش، هه ر چۆنه باهه ر وابئ...» (مدرس، پاوه ره قی ل ۹۷) به لام له هه مان کاتدا، به هه موو هیزو تواناوه هه ر ئه و خه لکه ئه کاته گه مه جار ی خو ی و فه خر یکی ئاشکرایان به سه ردا ده کات و خو ی به که سیان ناگۆر پته وه!

نالی، جار یکی تر ئه و سه ر که شیه شار دراوه ئه در کینئ و ئه لئ:

نالی که سه در ی مه سنه دی ته مکی نی ته کیه بوو

بو تو بووه به ده ربه ده ری کوو چه سوقاق

(هه مان سه چاوه، ۹۶)

نالی، ئه لئ: دروسته ئیسته ئه من ملکه چی عیشقی یارو ده ربه ده ری کوو چه و کۆلانی ئاسانه ی ئه وم، به لام خو ئه گه ردلم ده ربه ندی ده ردی ئه و نه بوایه، کام جیگا له جیگای من به رز تر ئه بوو؟

۵- نه‌نجامه‌کان

هه‌ردوو شاعیر خۆیان به‌خواه‌نی که‌سایه‌تییه‌کی به‌رز ده‌زانن که‌بنه‌ره‌تی له‌سه‌ر هیممه‌ت و نه‌زمونی تاکه‌که‌سی خۆیان دامه‌زراوه‌و میراتی هۆزوو ره‌گه‌ز، یان پی به‌خشاوی که‌س نیه.

بیروبوپروا، خووخده‌و هه‌مووه‌هستوو که‌وته‌کانی ژیان و روژگاری ئەم دوو شاعر له‌شانازیه‌کانیان دا ره‌نگی داوه‌ته‌وه، ته‌نانه‌ت ده‌کرێ فەخری مۆته‌نه‌بی به‌به‌ره‌می په‌ریشانی باری ده‌روونی و سه‌رگه‌ردانی بزانی، به‌لام فەخری نالی به‌ره‌می بیتاقه‌تییه‌کی عارفانه‌یه‌و روانگه‌یه‌کی ره‌خه‌گرانه‌ی به‌رامبه‌ر به‌کۆمه‌لگایه‌ک که‌تیییدا ژیاوه.

مۆته‌نه‌بی، فوو له‌دوو ناکات و خۆی به‌سه‌ر هه‌موو که‌سدا هه‌لده‌کیشی و خۆی ده‌باته‌ریزی پیغه‌مبه‌ران، ته‌نانه‌ت ته‌واوی ئەوه‌ی هه‌یه‌و نیه‌و له‌داها توودا ده‌بیت، به‌تالی مووی خۆی نایگۆرپه‌ته‌وه؛ به‌لام نالی وانیه‌و که‌متر له‌دایره‌ی نایین و ره‌وشت ده‌رده‌چی.

نالی زۆرتین شانازی به‌ئیخلاص و عه‌شقی راسته‌قینه‌یه‌تی، به‌لام مۆته‌نه‌بی، به‌جه‌نگاوه‌ری و بویری و کوشتن زیاتر شانازی ده‌کات.

مۆته‌نه‌بی، هونه‌رمه‌ندانه‌خۆه‌لکیشانی تیکه‌ل به‌هه‌موو بابه‌ته‌شعیریه‌کانی ده‌کات وله‌پێ هه‌لداکوتن و شیوه‌نی خه‌لکیش دا، زیره‌کانه‌هه‌ر خۆی هه‌لده‌کیشی، له‌برابه‌ردا نالی، بری پارادۆکسی جوانی هه‌یه، که‌له‌ئه‌وجی شانازی کردنی به‌خۆ، له‌ناکاو ملی خۆ به‌که‌م زانیی بو‌یاری نادیارو دیاری دانه‌نوینی.

سه رچاوه کان

۱. قرآن کریم.
۲. أسوار، موسی و آربری، ای جی (۱۳۸۴)، چکامه های متنبی. تهران: انتشارات هرمس.
۳. الافلاکی العارفی، شمس الدین محمد (۱۳۷۵)، مناقب العارفین، تصحیح تحسین یازجی. تهران: دنیای کتاب، چاپ سوّم.
۴. خه زنه دار، مارف (۲۰۰۴)، میثرووی ئه ده بی کوردی، بهرگی سییه م، هه ولیر: ناراس، چاپی یه که م.
۵. رزنجو، حسین (۱۳۷۲)، انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
۶. رضوان، هادی (۱۳۸۹)، «سه رنجیکی حه جنامه کانی نالی»، کومه له وتاری یه که مین کۆری نیونه ته ویی ئه ده بی کوردی سنه، زانکۆی کوردستان.
۷. الرفاعی، مصطفی أمين (۲۰۰۲)، المتنبی والشوقی، اسکندریه: المعارف.
۸. روحانی، بابامردوخ (۱۳۷۱)، تاریخ مشاهیر کرد، تصحیح ماجد روحانی، تهران: سروش.
۹. زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۱)، شعر بی دروغ شعر بی نقاب، تهران: انتشارات علمی.
۱۰. _____ (۱۳۸۲)، نقد ادبی، تهران: امیرکبیر، چاپ هفتم.
۱۱. ساراسون، ایروان جی و بارباآ (۱۳۸۱)، روانشناسی مرضی، ترجمه بهمن نجاریان و همکاران، تهران: انتشارات رشد.
۱۲. سمرقندی، دولت شاه (۱۳۸۵)، تذکرة الشعرا، تصحیح فاطمه علاقه، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول.
۱۳. شمیسا، سیروس (۱۳۸۷)، انواع ادبی. تهران: میترا.
۱۴. الفاخوری، حنا (۱۹۸۶)، الجامع فی تاریخ الأدب العربی، بیروت: دارالجلیل.
۱۵. فاضلی، محمد (۱۳۷۲)، التعریف بالمتنبی من خلال اشعاره، مشهد: دانشگاه فردوسی.
۱۶. _____ (۱۳۷۵)، «شعر متنبی در خدمت رسالت فکری او»، مجله ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱ و ۲، سال ۲۹، صص ۳-۱۷.
۱۷. فروخ، عمر (۱۹۶۸)، تاریخ الأدب العربی، بیروت: دارالعلم للملایین.

۱۸. قطب، سید (۱۳۹۰)، *اصول و شیوه‌های نقد ادبی*، ترجمه محمد باهر، تهران: خانه کتاب، چاپ دوم.
۱۹. المنتبی (۱۹۹۷)، *دیوان المنتبی*، شرحه علی العسلی. بیروت: مؤسسه الأعلمی.
۲۰. محمدی، غلامحسین (۱۳۹۱)، «زندگی نالی و نظری کوتاه بر شعر وی»، فصلنامه زریبار، سال شانزدهم، شماره ۷۹ و ۸۰، صص ۱۸۶ تا ۲۱۱.
۲۱. محمدی، هاشم (۱۳۸۹)، «خودشیفتگی شاعران پارسی تا قرن هشتم هجری»، فصلنامه پارسی. شماره ۵۳.
۲۲. محهمه‌د، مه‌سعوود (۲۰۱۰)، *دهسته‌ودامانی نالی*، هه‌ولیر: ئاراس، چاپی سنیه م.
۲۳. _____ (۲۰۱۰)، *چه‌پکیک له گولزاری نالی*، هه‌ولیر: ئاراس.
۲۴. نالی، مه‌لا خدر (۱۳۷۹)، *دیوانی نالی*، لیکۆلینه‌وه مه‌لا عبدالکریم مدرس و فاتح عبدالکریم، سنندج: کردستان، چاپی دووه‌م.
۲۵. ندا، طه (۱۳۸۳)، *ادبیات تطبیقی*، ترجمه هادی نظری منظم، تهران: نشرنی، چاپ اول.